

اسناد و مدارک و ویژه شبیه‌خوانی در تکیه دولت

دکتر جابر عناصری

(استاد تعزیه‌شناسی دانشکده‌های هنری)

مدارک ویژه تعزیه‌خوانی را به دقت و پرهیز از خستگی در مدنظر داشته‌ام، ضمن تحقیق درباره اجرای تعزیه در تکیه دولت - عصر قاجار - به اسناد و مدارکی دست یافته‌ام که اطلاعات ارزنده‌ای در حیطه شبیه‌خوانی در آن تکیه و ذکر نام و نشان شبیه‌خوانان دوره ناصری و عنوان شبیه‌نامه‌ها را در بر دارد. این اعلان‌های دستنویس نشان می‌دهد که حداقل از اول مُحَرَّم الحرام هر سال تا پایان ماه صفر الْمُطَفَّر، تعزیه‌های مختلفی در تکیه دولت اجرا می‌شده است.

ضمن بررسی و مطالعه این اعلان‌ها، از روز و تاریخ اجرای تعزیه، نام مجلس شبیه‌خوانی و مشخصات شبیه‌خوانان تکیه دولتی با خبر می‌شویم و در می‌یابیم که برخی از هنرمندان عرصه قداست و عبادت - برای سال‌های مُتَمَادی

نخستین برگ از این اعلان‌ها به سال ۱۲۹۸ هجری قمری مربوط است که یوم دوشنبه سیم مُحَرَّم الحرام (سنه

در صحنه نمایش مصیبت حاضر می‌شدند و «اجیر شرعی» درگاه آقا اباعبد... الحسین (ع) می‌گشتند (و از قراردادهای رسمی بی‌خبر بودند و گرفتن قرضه‌ای از زر را ننگ می‌دانستند و خود را سرسپار آستان اولیاء می‌شمردند و اگر هنری داشتند، هنر وقتی بود نه هنر فخری و گردن افراختن و... سعی داشتند که به دستخطی و دستنوشته‌ای، زمان اجرای نمایش مصیبت (= شبیه‌خوانی) را به اطلاع دلسوختگان حریم ستایش و نمایش و نیایش حضرت ربّانی برسانند.

جای تعجب است که اعلان‌های دستنویس ویژه شبیه‌خوانی بیادگار مانده از آن زمان، گوی سبقت از پوسته‌های رنگی نمایش‌های امروز می‌یابید.

راقم این سطور که سالهاست به عشق و کوشش، پژوهش در قلمرو هنر مُقَدَّس شبیه‌خوانی را تکلیف خود دانسته و گردآوری نسخ دستنویس تعزیه و اسناد و

بسیار هنگام، ضمن گلگشت و تماشا در حریم علم و هنر، انگشت حیرت به دندان عبرت می‌گیریم که چگونه روزگاری - آنهم در دوران دست تنگی اعجاب‌انگیزی در قاف کرم‌نای علم و هنر عیان ساخته و به یاری ذوق و شوق صاحب‌نظران پی‌ریا، هرگونه ابهام و ناآگاهی و عدم اطلاع از اجرای نمایش‌های شرعی و عرفی، دورباش داده و به شیوه معقول اعلام گشته است که فلان روز در فلان تماشاخانه، پرده به روی مردم گشوده خواهد شد و یا در تکیه‌ای، مجلس سوگ گرانباری بر پا خواهد بود.

در روزگاری که چاپ بروشور و نشر و پخش پوستر مربوط به اجرای یک نمایش، بعد از اختتام نمایش به دست می‌رسد، جسای عجب است که در گذشته‌های دوردست، در عصر سلطان کج کلاه قجر - ناصرالدین دوران - نه به همت او بلکه به شیدایی و دلسوختگی شبیه‌خوانان شیفته‌جان، آنان که به نذر مال و وقف جان

شrine of Imam Hussein (ع) in Karbala, Iraq

جای تعجب است که اعلان‌های
دستنویس ویژه شبیه‌خوانی
بیادگار مانده از آن زمان، گوی
سبق‌ت از پوست‌های رنگی
نمایش‌های امروز می‌رُبايد.

۱۲۹۹ هـ. ق.	یوم پنجشنبه دویم محرم الحرام سنه	۱۲۹۸ هـ. ق.	تعزیه ورود [حضرت و ذاکران
تعزیه: بازار شام	۱۲۹۹ هـ. ق.	و امام حسین (ع) و کاروان عشق] به کربلا و	شهادت خربین یزید ریاحی. توسط
برگ نهم:	تعزیه: حجة الوداع و مُرخصی جناب مسلم.	شبیه‌خوانان و ذاکران امام حسین (ع) - در	تکیه دولت - خوانده شده است
یوم چهارشنبه هشتم محرم الحرام سنه	برگ ششم:	برگ دوّم:	
۱۲۹۹ هـ. ق.	یوم شنبه چهارم محرم الحرام سنه	۱۲۹۸ هـ. ق.	یوم پنجشنبه ششم محرم الحرام سنه
تعزیه: دیر راهب و زن نصاری و دیر سلیمان	۱۲۹۹ هـ. ق.	تعزیه: حضرت سلیمان و بلقیس و شهادت	۱۲۹۸ هـ. ق.
و ورود به قتلگاه.	تعزیه: شهادت حضرت عباس (ع) و حبیب	حضرت قاسم	
برگ دهم:	و بریر و ماجرای حضر خندق.	برگ سوّم:	
یوم پنجشنبه نهم محرم الحرام سنه	برگ ششم:	یوم جمعه هفتم محرم الحرام سنه	۱۲۹۸ هـ. ق.
۱۲۹۹ هـ. ق.	یوم یکشنبه پنجم محرم الحرام سنه	تعزیه: دیر سلیمان و زن نصاری	برگ چهارم:
تعزیه: شهادت حضرت مسلم و طفلان	۱۲۰۰ هـ. ق.	۱۲۹۸ هـ. ق.	یوم چهارشنبه یکم محرم الحرام سنه
مسلم	تعزیه: شهادت حضرت علی اکبر (و	۱۲۹۹ هـ. ق.	۱۲۹۹ هـ. ق.
برگ یازدهم:	گوشه‌ای از تعزیه ذبح اسمعیل).	تعزیه: وفات حضرت رسول (ص) -	مالک اشتر
یوم جمعه دهم محرم الحرام سنه ۱۲۹۹	برگ هفتم:	برگ پنجم:	
۱۲۹۹ هـ. ق.	یوم دوشنبه ششم محرم الحرام سنه		
تعزیه: شهادت جناب سیدالشهدا با گُل	۱۲۹۹ هـ. ق.		
فرستادن فاطمه صغری و درویش و	تعزیه: شهادت حضرت قاسم (و گوشه‌ای از		
حضرت موسی	مجلس به چاه انداختن حضرت یوسف)		
برگ دوازدهم:	برگ هشتم:		
یوم پنجشنبه سیّم محرم الحرام سنه	یوم سه‌شنبه هفتم محرم الحرام سنه		

تکبیر و کلاه

یا ابا عبد الله الحسین

عشره الجبار

تغزیه در پهلوان روز نزاری

یوم جمعه

۱۳۰۲ هـ

ملا ابوالقاسم
حاج میرزا حسین
علی
میرزا آقا حسین
شیخ ابوالفتح
ملا ضراب
علی اکبر
ملا علی
جهانگیر
میرزا محمود
نقی
سید پروت
میرزا محمد علی
میرزا اسمعیل
محمد حسن

شبیه حضرت سید مجاهد
شبیه علی انبیا و پیغمبر خواتون
شبیه سکه
شبیه سلطان
شبیه وزیر پهلوان
شبیه ملاذکر علی حسن
شبیه روز در پهلوان
شبیه حضرت مجتبی
شبیه زامب
شبیه وزیر پهلوان
شبیه پهلوان
شبیه عربی
شبیه روز نزاری
شبیه کزنده نصاب
شبیه میرزا علی
شبیه شریک روز در پهلوان (این سعد است و حسین)
شبیه ساربان (محمد جعفر) عجل (عجل در حرم حسن) ناصر (اسد الله)

تکبیر و کلاه

یا ابا عبد الله الحسین

عشره الجبار

یوم جمعه

۱۳۰۲ هـ

تغزیه نهاده حضرت مسلم و فلان مسلم

میرزا امام حسین کاشی
ظاکر
ملاذکر (مجتبی)
جهانگیر
سید یوسف
کریم
میرزا انان جان
ملاضرب
مهدی حسین
حاج میرزا حسن
میرزا علی (اسد الله)

شبیه حضرت مسلم
شبیه زن مسلم
شبیه فلان مسلم
شبیه مان
شبیه میرزا جان
شبیه ساربان
شبیه کزنده نصاب
شبیه ابن زیاد
شبیه ملاذکر ابن زیاد
شبیه کزنده نصاب
شبیه
شبیه
شبیه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجموعه علوم انسانی

شبیه خوانان با التفات به نقش آنان در صحنه مصیبت و در حریم تعزیه - این گنجینه نمایش های آیینی، مذهبی - نام و نشان برخی از شبیه خوانان را بیشتر در مد نظر قرار می دهد. مثلاً برزویگ کزازی - شمر خوان - و ملا ابوالقاسم کتی - امام خوان - و شعبان علی تفرشی - حُر خوان صاحب نام اعلان های ویژه شبیه خوانی در تکیه دولت شناخته شده اند. افزون بر این، ذکر اسامی زادگاه شبیه خوانان، مندرج در کنار نام و نام خانوادگی آنان، سهم ولایات مختلف

برگ پانزدهم: یوم سه شنبه هشتم محرم الحرام سنه ۱۳۰۲ هـ. ق. تعزیه: غارت کردن خیمه گاه و حوض کوثر و رفتن عبدا... بن یزدجرد به کربلا. متأسفانه برخی از این خبرنگارها بدست نیامد. امیدوارم به فتوت کسانی که اسنادی در این زمینه در اختیار دارند، تحریر برگزاری سایر مجالس تعزیه در تکیه دولت انجام گیرد. دقت و پژوهش در قلمرو اسامی

۱۳۰۲ هـ. ق. تعزیه: شهادت مسلم و پسران آن حضرت. برگ سیزدهم: یوم جمعه چهارم محرم الحرام سنه ۱۳۰۲ هـ. ق. تعزیه: ورود به کربلا و شهادت حُر برگ چهاردهم: یوم دوشنبه هفتم محرم الحرام سنه ۱۳۰۲ هـ. ق. تعزیه: عروسی سلیمان با بلقیس و شهادت قاسم

انصاف باید داد که روزی
مجموعه دلپذیری از شبیه نامه‌های
قابل تأمل در صحن و سرای این
تکیه به اجرا در می‌آمده است. الحق
تکیه دولت هم با همه کاستی و
کمی، حداقل در تهران، تنها تکیه‌ای
بوده است که آبروی دنیای
نمایش‌های آیینی - مذهبی
محسوب می‌گشته و اعتباری
داشته است.

بِأَنبَاءِ آلِ الْحُسَيْنِ
تَكْوِينِ وَ لَيْلِ
مَجْدِ الْحَرَامِ
تَعْرِيفِ دُرِّ سَمِيحِ الْبَيْتِ وَ نَهْدِ الْقَامِ

ایام و شبها

شماره

شب چهارم	شب چهارم
شب پنجم	شب پنجم
شب ششم	شب ششم
شب هفتم	شب هفتم
شب هشتم	شب هشتم
شب نهم	شب نهم
شب دهم	شب دهم
شب یازدهم	شب یازدهم
شب دوازدهم	شب دوازدهم
شب سیزدهم	شب سیزدهم
شب چهاردهم	شب چهاردهم
شب پانزدهم	شب پانزدهم
شب شانزدهم	شب شانزدهم
شب هجدهم	شب هجدهم
شب نوزدهم	شب نوزدهم
شب بیستم	شب بیستم
شب بیست و یکم	شب بیست و یکم
شب بیست و دوم	شب بیست و دوم
شب بیست و سوم	شب بیست و سوم
شب بیست و چهارم	شب بیست و چهارم
شب بیست و پنجم	شب بیست و پنجم
شب بیست و ششم	شب بیست و ششم
شب بیست و هفتم	شب بیست و هفتم
شب بیست و هشتم	شب بیست و هشتم
شب بیست و نهم	شب بیست و نهم
شب بیست و دهم	شب بیست و دهم

ارادتهای بیست و یکمین روز

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال هفتم علوم انسانی

مشیرالدوله به حضور ناصرالدین شاه و
دستخط ناصرالدین شاه قاجار در زمینه
بازدید خارجیان از تکیه دولت، نظری
بیفکنیم:
مشیرالدوله می‌نویسد:
«قربان خاکپای فلک فرسای مبارک
اقدس همایونیت شوم.
پارسال در ایام عاشورا من غیر رسم به
سفارت روس اجازه تماشای تکیه مبارکه را
مرحمت فرموده بودند. امسال که اینها تازه
آمده‌اند، ضمناً همین استدعا را از خاکپای

دور از غیبت و سهل‌انگاری و تنگ نظری و
ریاکاری و مسخره‌بازی - و صرفاً به عشق و
علاقه و شیدایی، انجام وظیفه می‌کردند.
سخنورانی که به صد زبان، حدیث عشق
می‌خواندند و سیل سرشک در دریای
جوشان عشق جاری می‌ساختند ...
نامشان همیشه ایام بر صحیفه دل اهل نظر
منقش است.
درباره ارزش این مکان (= تکیه دولت)
و مسورد توجه بودن آن حتی در نظر
بیگانگان، بی‌مناسبت نیست که به عریضه

ایران در پروراندن شبیه‌خوانان چیره دست
را بازگو می‌کند و معلوم می‌سازد که
تعزیه‌خوانان تماشاخانه مذهبی دوره
قاجار، از دیارهای گوناگون نظیر:
تهران، شمیران، کن، قم، مازندران،
خراسان، کاشان، کرمان و ... بوده‌اند و
جملگی در کنار هم و به نظم و انضباط در
تجلی آلام اباعبدا... الحسین(ع) سهم در
خور توجهی داشته‌اند. یاد عموم این شیفته
جانان رخ در نقاب تیره خاک کشیده گرامی
باد که دیگر وجودشان کمیاست. آنان که به

مرحمت اقتضای اقدس همایونی روحنا فداه دارند، چنانچه اراده علیه مبارکه علاقه گیرد به جناب عضدالملک امر و مُقرّر و فرمایند یک طاقنمایی را مُعین کنند شب یا روز هر وقت که صلاح شد به آنها اطلاع داده شود بیایند تکیه مبارکه را تماشا کنند. امر امر اقدس جهانمطاع همایونی روحنا فداه است.»

ناصرالدین شاه در حاشیه نامه، پاسخ می دهد:

«مشیرالدوله همین دستخط را به عضدالملک بدهید. یک طاقنما پارسال هم داده بودند ولی شب بود روز نمیشود. امسال هم شب قرار بدهد. زنبوری کشیده حاضر کنند بیایند تماشا کنند ولی روز نباشد شب باشد بی زنبوری هم نباشد.»

.....

انصاف باید داد که روزی مجموعه دلپذیری از شبیه نامه‌های قابل تأمل در صحن و سرای این تکیه به اجرا در می آمده است. الحق تکیه دولت هم با همه کاستی و کمی، حداقل در تهران، تنها تکیه‌ای بوده است که آبروی دنیای نمایش‌های آیینی - مذهبی محسوب می‌گشته و اعتباری داشته است.

تخریب این تکیه (بتاریخ ۱۳۲۷ شمسی) و عدم کوشش جهت تکیه‌ای مشابه برای اجرای نمایش‌های مذهبی و شبیه‌خوانی، اقدامی نابجا و غفلتی نابخشودنی است.

*: با تشکر از شاگرد گرانقدرم آقای محمدرضا نهودی - و مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی.

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد

روزگار در این عالم
 مثل باد است که در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد
 و در این عالم
 می‌وزد و می‌وزد